

Virág Gabriella

„DÖLT A SZÓ”

Mit jelent emlékezni? És mit jelent hallgatni?

DOI 10.35402/kek.2026.3.19

A két kérdés először távolinak tűnik egymástól. A *Kiáltó csend. A holokauszt helyi emlékezete Magyarországon* azonban arra mutat rá, hogy a hallgatás éppúgy része lehet az emlékezetnek, mint a kimondott történetek.

Ez a könyv nem történelemkönyv, nem azt kérdezi, mi történt, hanem azt, mit tudunk ma minderről? Vannak-e jelei az emlékezésnek a különböző településeken? Hogyan kutatható az emlékezés vagy épp a felejtés? A szerzők már a bevezetésben megfogalmazzák, hogy meggyőződésük szerint „a hallgatás okozta kollektív stresszt csak a beszéd, a közös gondolkodás, az értelmező emlékezés oldhatja fel.” (9.)

A könyv a holokauszt helyi emlékezetét vizsgálja, a múlt eseményein keresztül megmutatja, hogy a családi történetek öröklődésén túl, hogyan válik a hallgatás az emlékezés részévé, és milyen szerepe van a kimondott és a kimondatlan szavaknak a közösségi emlékezet alakulásában.

A könyvet nem szociológusként, hanem kutatómódot kutatóként és adatgazdászként vettem kézbe. Munkám során nap mint nap kutatási eredményekkel, adatokkal és a tudás megőrzésének különböző formáival foglalkozom. A részletes módszertani ismertetést és annak tudományos értékelését más recenzensek már alaposan elemezték. Ezért kívülről nézve ebben az írásban nem a kutatás módszertanára helyezem a hangsúlyt, hanem arra, hogy a könyv milyen kérdéseket vet fel az emlékezésről, a hallgatásról és a személyes történetek tovább éléséről. Arra, hogyan válik egy társadalomtudományi kutatás az emberi történeteken keresztül olyan olvasmánnyá, amely a szakmai közegen túl is képes megszólítani az olvasót. Elolvastam egy könyvet, ami emlékeztetett arra, hogy a hallgatás néha nem a felejtés jele, hanem annak a bizonyítéka, hogy valami még mindig velünk, bennünk él.

A könyv alapját hét helyszínen – hat magyarországi településen és Nagyváradon – végzett kvalitatív kutatás adja, amelynek meghatározó részét fókuszcsoporthoz tartozók, kisebb részben egyéni interjúk alkotják. A szerzők három generáció megszólaltatásával vizsgálják, hogyan él tovább a holokauszt emlékezete különböző közösségekben. A kutatás nem arra vállalkozik, hogy reprezentatív képet adjon a magyar társadalom egészéről, hanem arra, hogy az egyéni és közösségi emlékezet működését, a helyi sajátosságokat és a generációk közötti különbségeket mutassa meg. Hat központi kérdés mentén vizsgálja, milyen helyet foglal el a holokauszt a megkérdoztetett tudáskészletében, hogyan él tovább a helyi emlékezetben, valamint milyen kockázatait vannak a felejtésnek és az emlékezésnek. (19.)

A kutatás kezdetét azonban nem a történetek, hanem a csend jellemzi. A szerzők részletesen bemutatják, milyen nehéz volt megszólítani a résztvevőket. Sokan nem értették, miért éppen őket kérik fel a beszélgetésre, mások

úgy érezték, nem tudnak eleget a holokausztról ahhoz, hogy érdemben hozzászóljanak. Többen tartottak attól, hogy rosszul fogalmaznak, félreértik őket, vagy a kamera előtt elhangzott szavaik később nyilvánosságra kerülnek. Voltak, akik a téma érzékenysége miatt zárkóztak el a résztvételtől, mások egyszerűen nem szerettek volna beszélni róla. Már ez a kezdeti bizonytalanság is sokat elárul a könyv egyik alapvető kérdéséről. A hallgatás itt nem a múlt hiányát jelenti, hanem azt, hogy vannak történetek, amelyekhez nehéz megtalálni a megfelelő szavakat.

Éppen ezért különösen érdekes, hogyan változik meg a beszélgetések légköre. A szerzők tudatosan törekedtek arra, hogy bizalomra épülő közeget teremtsenek, ahol a résztvevők azt érezhetik: valóban kíváncsiak a gondolataikra, emlékeikre és történeteikre – függetlenül attól, hogy azok milyen irányba vezetik a beszélgetést. A kezdeti bizonytalanságot és távolságtartást fokozatosan felváltja a nyitottság, és ezzel együtt egyre több személyes történet kerül felszínre.

A szerzők maguk sem számítottak arra, hogy egy beszélgetés órákon át tart majd. Ahogy oldódik a feszültség, úgy válik egyre nyilvánvalóbbá, hogy nem csupán a feltett kérdésekre adott válaszok hangzanak el, hanem olyan emlékek és családi történetek is, amelyek talán évtizedek óta nem kerültek szóba. A könyv egyik pontján a szerzők azt írják: „*dőlt a szó*”. (83.) Ez a rövid kifejezés számomra az egész kötet egyik kulcsmotívumává vált. Nem egyszerűen azt jelenti, hogy sokat beszéltek az interjúalanyok. Inkább azt a folyamatot írja le, amikor a bizalom hatására a korábban elhallgatott vagy bizonytalanul őrzött emlékek kimondhatók válnak.

A megszólalás azonban nem könnyű, és a könyv nem is idealizálja ezt a folyamatot. Több interjúból is kiderül, hogy a beszédnek ára van. Egy személyes emlék felidézése fájdalmas lehet, családi konfliktusokat idézhet fel, vagy olyan kérdéseket vethet fel, amelyekre nincs megnyugtató válasz. Ugyanakkor a hallgatásnak is ára van. A kimondatlan történetek nem tűnnek el attól, hogy nem beszélünk róluk. Tovább élnek a családokban, a közösségekben és a kollektív emlékezetben. Számomra a könyv egyik legfontosabb felismerése az volt, hogy a hallgatás nem feltétlenül a felejtés jele, sokkal inkább lehet a fájdalom, a félelem, a szegény vagy a védekezés következménye.

A szerzők ezt nem elméleti állításokkal, hanem emberi történeteken keresztül mutatják meg. A fókuszcsoporthoz tartozók során nemcsak különböző vélemények bontakoznak ki, hanem különböző emlékezési mintázatok is. Vannak családok, ahol a holokauszt történetei természetes részei a családi emlékezetnek, és vannak olyanok, ahol évtizedeken át egyetlen szó sem esik róla. A könyv egyik fontos erénye, hogy nem egyszerűsíti le ezeket a különböző emlékezési mintázatokat. Megmutatja, mennyire sokféleképpen élhet tovább ugyanannak a történelmi eseménynek az emlékezete.

A lokális és transzgenerációs emlékezet megnyilvánulásáról szóló fejezet jól érzékelteti, hogy ugyanaz a történelmi esemény nemzedékről nemzedékre más jelentést

1 Csepeli György – Papp Richárd (2025): *Kiáltó csend. A holokauszt helyi emlékezete Magyarországon*. Budapest: Múlt és Jövő Kiadó

kaphat. Nemcsak az öröklődik tovább, amiről beszélnek a családokban, hanem az is, amiről nem. Az interjúk alapján kirajzolódik, hogy a hallgatás nem egyszerűen információhiányt eredményezhet, hanem kérdéseket is elnémíthat. Ha egy nemzedék nem beszél a múltból, a következőnek nincs kitől kérdeznie, a harmadik pedig már sokszor azt sem tudja, hogy lenne mit megkérdeznie.

Olvasás közben feltűnt, hogy néhány interjúrészlet több fejezetben is visszatér. Ezeknek a visszatéréseknek fontos szerepük van. Ugyanaz a történet más és más összefüggésben új jelentést kap: egyszer a családi emlékezetéről szól, máskor az identitásról, a helyi közösségről vagy éppen a hallgatás természetéről. A visszatérő történetek így nem ismétlik önmagukat, hanem rétegről rétegre mélyítik az olvasó megértését.

A szerzők külön fejezetet szentelnek a hallgatás megtörésének, az emlékezés szükségességének, a beszéd erejének és annak a kérdésnek, hogyan lehetne elérni, hogy a múlt tragédiái ne ismétlődhessenek meg. A fókusz fokozatosan a történelmi eseményekről az emberi működésre helyeződik át. Az emlékezés nem azért fontos, hogy újra és újra felidézzük a múltat, hanem azért, hogy megértsük, milyen hatással van a jelenre. A családi történetek, a hallgatás, az előítéletek, a hiányos ismeretek és a generációkon át öröklődő mintázatok mind azt mutatják, hogy

a múlt nem ér véget a történelmi események lezárultával. Tovább él azokban a mondatokban, amelyeket kimondunk, és azokban is, amelyeket nem.

Az összefoglalás első mondata szinte az egész könyv lényegét sűríti magába: „Az emlékezet az emberi egyéni és közösségi létének alapfeltétele.” (269.) Innen nézve a holokauszt emlékezete már nem csupán egy történelmi esemény felidézését jelenti, hanem azt a kérdést is, hogy egy közösség mit kezd a saját múltjával. Mit őriz meg belőle, mit felejt el, mit torzít el, és miről nem beszél.

Az epilógus külön fejezetet érdemelne. Nem újabb kutatási eredményeket foglal össze, hanem más hangon szólal meg. A Paul Celan és Martin Heidegger találkozását felidéző történet szimbólummá válik: két ember találkozik, akik tudják, miről kellene beszélniük, mégsem tudják kimondani a legfontosabb szavakat.

Kevés olyan könyv van, amelynek utolsó oldalai nem lezárják, hanem továbbgondolásra készítetik az olvasót. A *Kidőlt csend* számomra ilyen könyv volt. Miközben következetesen a holokauszt helyi emlékezetét vizsgálja, olyan kérdéseket vet fel az emlékezésről, a hallgatásról és a múlt továbbéléséről, amelyek túlmutatnak a kutatás közvetlen tárgyán. Talán éppen ettől válik nemcsak fontos társadalomtudományi munkává, hanem olyan olvasmánnyá is, amely a szakmai közege kívül is képes megszólítani az olvasót.